

**BOLANI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TEKSHIRISH**

*Choriyeva Durдона Anvarovna* Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti “Maktabgacha ta’lim” fakulteti Maktabgacha ta’lim psixologiyasi va pedagogikasi kafedrasida dotsent,  
*Rajabboyeva Mohichehra Amatjon qizi* “Maktabgacha ta’lim psixologiyasi va pedagogikasi” yo’nalishining 4 kurs talabasi

Bolani psixologik-pedagogik tekshirish — bu bolaning shaxsiy, aqliy, ijtimoiy-emotsional va o‘quv faoliyati ko‘rsatkichlarini aniqlashga qaratilgan tizimli tekshiruv jarayonidir. Bu tekshiruv bolalar bog‘chasi, maktab yoki maxsus ta’lim muassasalarida bolalarning rivojlanishidagi xususiyatlarni aniqlash uchun o‘tkaziladi.

Asosiy maqsadlar:

1. Bolaning psixologik va pedagogik rivojlanish darajasini baholash.
2. Rivojlanishidagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlash.
3. Maxsus yordam yoki pedagogik tuzatish choralari zarurligini aniqlash.
4. Shaxsiy ta’lim dasturlarini ishlab chiqish.

Tekshiruv yo‘nalishlari:

1. Intellektual rivojlanish: fikrlash, xotira, diqqat va tafakkur darajasini baholash.
2. Nutq rivoji: talaffuz, so‘z boyligi, gap tuzish qobiliyati.
3. Emotsional-hissiy rivojlanish: hissiy holat, o‘zini tutish, stressga bardosh berish.
4. Ijtimoiy moslashuv: jamoada ishlash, boshqalarga nisbatan munosabat.
5. O‘quv faoliyati: o‘qish, yozish, matematik qobiliyatlar.

Bolani psixologik-tibbiy-pedagogik tekshirishning bir tomoni bo‘lib, uning rivojlanish xususiyatlarini har tomonlama o‘rganishga imkon beradi. Go‘dak va ilk yoshdagi bolani psixologik-pedagogik tekshirishning asosiy maqsadi: bolaning psixik rivojlanish darajasini aniqlash, psixik funksiyalarini

shakllanish xususiyatlarini o'rganish, psixik rivojlanishidagi buzilishlar (nuqsonlar) xarakteri va darajasini aniqlashdir.

Psixologo-pedagogik tekshirish vazifalariga quyidagilar kiradi: - bolaning hissiy va kommunikativ doirasini rivojlanish darajasini aniqlash va tavsiflash; - sensor va harakat funksiyalarini rivojlanish darajalarini aniqlash va tavsiflash; - manipulyativ, predmetli va o'yin faoliyatining rivojlanish darajasini aniqlash tavsiflash; - aqliy va nutqiy rivojlanish darajasini aniqlash; - ijtimoiy-maishiy faoliyatni rivojlanish darajasini aniqlash; - bola va ota-ona munosabatlarini yoshiga moslik darajasini aniqlash; - bolaning psixik rivojlanish saviyasini aniqlash, potensial imkoniyatlari asosida korreksion ishlarni belgilash; - ota-onalar va mutaxassislar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Psixologik-pedagogik tekshirishning asosiy metodlari quyidagilardan iborat: • bolaning o'zi va ota-onasi bilan suhbat;

- anamnestik va katamnestik o'rganish;
- kuzatish;
- eksperiment.

Psixologik tekshirish (o'rganish) tamoyillarini quyidagilar tashkil etadi:

1) bola psixikasini kompleks o'rganish tamoyili, ya'ni turli mutaxassislar tomonidan o'rganish. Bu tamoyil bolani barcha mutaxassislarning (vrach, defektolog, psixolog, pedagog) tekshirishidan olingan ma'lumotlarni e'tiborga olishni nazarda tutadi.

2) analitiko-sintetik o'rganish tamoyili, ya'ni bolaning faqatgina bilish jarayonlarinigina emas, balki hissiy-irodaviy doirasi va xulqini tekshirishni nazarda tutadi. Shuningdek, bolalarning aqliy qobiliyatlarning shakllanishiga ta'sir etadigan jismoniy rivojlanishi ham e'tiborga olinadi.

3) sistemali va to'liq o'rganish tamoyili bolaning psixik rivojlanishidagi alohida buzilishlarning namoyon bo'lishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va bir-biridan kelib chiqishini, ularning iyerarxiyasi, birlamchi va ular asosida kelib chiqadigan ikkilamchi buzilishlarning o'zaro munosabatini nazarda tutadi.

4) bolaning psixikasini o'rganishdagi yana bir tamoyil dinamik o'rganish tamoyilidir. Bu tamoyil bo'yicha, bolani o'rganishda, tekshirish vaqtida u biladigan va bajara oladiganlarni emas, balki ularning ta'limdagi imkoniyatlarini ham e'tiborga olish lozimdir.

Dinamik tamoyil asosida L.S.Vigotskiyning bolalarni "yaqin rivojlanish zonasini", ta'limda ularning potensial imkoniyatlarini o'rganish haqidagi fikrlari yotadi.

5) bola psixikasini obyektiv o'rganish tamoyili, ya'ni tekshirishda bola uchun tabiiy holatni yuzaga keltirish;

6) tekshirish sharoitini va metodlarini tanlashda bolaning yosh xususiyatlarini e'tiborga olish tamoyili;

7) bolaning psixikasini, ayniqsa bilish jarayonlarini o'rganishda uning faoliyatini, vazifalarni bajarish uslubini e'tiborga olish tamoyili.

Bolaning psixik rivojlanishining xususiyatlarini yanada chuqurroq o'rganish, psixikadagi buzilishlarning darajasi va o'ziga xos tomonlarini aniqlash uchun eksperimental tadqiqot metodlarini qo'llash zarur. Bu metod ko'p hollarda ta'limiy eksperiment ko'rinishida o'tkaziladi.

Ta'limiy eksperiment metodi bolaning o'rgatilishini aniqlash maqsadida metodning tuzilishiga turli yordam choralarini kiritilishini nazarda tutadi. Tekshirish jarayonida quyidagi yordam turlaridan foydalaniladi: harakatni taqlid asosida bajarish, harakatni taqlid asosida imo-ishoradan foydalanib, nutqiy ko'rsatma yordamida bajarish. O'rganish, ya'ni bolaning noadekvat harakatlardan adekvat harakatlarga o'tishi uning saqlangan potensial (ichki) imkoniyatlari mavjudligidan darak beradi.

Psixologik-pedagogik tekshirishni o'tkazishga qo'yiladigan talablar. Psixologik-pedagogik va logopedik tekshirishni tibbiy tekshirishdan so'ng o'tkazish maqsadga muvofiq bo'ladi, chunki psixik rivojlanishdagi buzilishlarni tashxis qilishda anamnestik ma'lumotlar, statik, nevrologik va psixik holatlar, ko'rish, eshitish funksiyalarining saqlanganligi, shuningdek harakat buzilishlarining xarakteri va darajasi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bunday

ma'lumotlarni tahlil qilish psixolog va logopedga tekshirishda kerakli yo'nalishni, tekshirish metodikalarini to'g'ri tanlashga imkon beradi.

Tekshirish metodi va metodikalarini tanlash bolaning yoshi, uning motor, sensor, aqliy imkoniyatlari, nutqning mavjudligi yoki yo'qligiga bog'liq bo'ladi. Ilk yoshdagi bolalarni psixologik-pedagogik tekshirish bir qator xususiyatlarga ega bo'ladi. Chunki bu yoshdagi bolalar eksperimentator bilan doimo ham oson aloqaga kirishmaydilar, topshiriqlarni bajarishga intilmaydilar. Bular 8-9 oylikdan 2 yoshgacha bolalarda kuzatiladigan notanish odamlar, notanish vaziyatga nisbatan qo'rquv, uyalishga, tortinishga; ikkinchidan, o'ziga xos qo'rquvlar (oq xalatdan, bolaga tegishdan, o'rnini o'zgartirishdan va hokazolardan), depressiv kayfiyat, o'jarlik, negativizm bilan bog'liqdir. Bola o'jarlik qilganda, charchaganda, toliqqanda tekshirishni to'xtatish zarur. Dastlabki qabulda bolaga uning yoshidan kelib chiqib 3-4 topshiriq taklif etiladi.

Tekshirishni ona yoki ota bilan suhbatdan boshlash lozim. Suhbat vaqtida bolani ota-onasidan ajratmasdan, unga yangi vaziyatga, notanish odamlarga ko'nikishga vaqt beriladi. 1 yoshdagi bolani, shuningdek, harakatlarida og'ir nuqsoni bo'lgan bolalarni tekshirishga ovoz chiqaradigan o'yinchoqlar, erkalatib gapirish kabi ta'sirlar yordamida jalb etiladi. Yoshi kattaroq bolalar esa turli topshiriqlarning syujetini bitta umumiy o'yinga o'tkazish orqali tekshirish vaziyatiga kiritiladi. Tekshirishni bolaning mustaqil faoliyatini kuzatib, uning faolligi, o'yin, predmetli harakatlarining turlililiga e'tibor berishdan boshlash maqsadga muvofiq. Agarda bola o'yinchoqlarni o'ynamasa, katta odam o'yinchoqlarni bolaga taklif etib, ular bilan harakat usullarini ko'rsatadi. Tekshirishni o'tkazish uchun bir qancha predmetlar va o'yinchoqlar to'plami zarur bo'ladi. Eksperimental tekshirish bola uchun qiziqarli bo'lgan sodda, oson topshiriqlar berishdan boshlanadi. So'ngra bolaga bir qator ancha murakkab bo'lgan topshiriqlar beriladi. Ammo, bola toliqishining dastlabki ko'rinishidayoq uning diqqatini ancha oson bo'lgan topshiriqqa yo'naltirish yoki dam berish tavsiya etiladi. Bilish faoliyatini tadqiq etishda topshiriqni bajarish usullarini ko'rsatish 3 martadan oshmasligi lozim. Kattalarning nutqi bola harakatlarini

tashkil etadi, yoʻnaltiradi, ragʻbatlantiradi, natijalarini baholaydi. Tekshirish vaqtida doimo bolani hissiy qoʻllab-quvvatlash, nutq yordamida, imo-ishora, mimika orqali ijobiy baholab borish zarur. Bola umuman harakatsiz boʻlganda, nutqi shakllanmagan hollarda u faqat kattalarning oʻyin harakatlarini kuzatadi. Eksperimentator bolani kattaning harakatlariga boʻlgan diqqatini, qiziqishining faolligi va turgʻunligini, hodisaga boʻlgan hissiy munosabatini, espressiv-mimik reaksiyasini eʻtiborga oladi. Eksperimental sinov (tajriba) larni tanlashda tekshirish metodikalari bolalarning yoshiga mos boʻlishi; u yoki bu funksiyani oʻrganish birgina emas, balki yoʻnalishi boʻyicha yaqin boʻlgan bir necha metodikalar qoʻllanilishi zarur.

Tekshirish metodikasi: bola oldiga 2 ta (1-2 g) yoki 3 ta (2-3 g) quti va ulardan sal yiroqroqda qopqoqlari qoʻyiladi. Eksperimentator katta sharni katta qutiga, kichik sharni kichik qutiga soladi va boladan qutichalarning qopqogʻini yopib sharlarni yashirib qoʻyishni soʻraladi. Bunda bolaga qaysi qopqoqni olish tushuntirilmaydi. Agarda bola qutiga mos qopqoqni olmasa, eksperimentator katta qopqoq bilan katta qutini, kichik qopqoq bilan kichik qutinng ogʻzini yopish lozimligini tushuntiriladi.

Matryoshkani yoyish va yigʻish Tekshirish materiali: 4 qavatli matryoshka. Tekshirish metodikasi: bola oldiga matryoshka qoʻyiladi va imo-ishora bilan uni yoyish va yana yigʻish taklif qilinadi. Agarda bola topshiriqni bajarishga kirishmasa, katta odamning oʻzi matryoshkani ketma-ketlikda yoyadi va yigʻadi. Soʻngra bolaga topshiriqni oʻzi bajarishini taklif etadi.

Bajarish: 1 yoshu 3 oylikdan – 1 yoshu 6 oylikda – bir qavatli matryoshkani yoyadi va yigʻadi; 1 yoshu 6 olikdan – 2 yoshda – ikki qavatli matryoshkani yoyadi va yigʻadi; 2 yoshu 2 oylikdan – 2 yoshu 6 oylikda – uch qavatli matreshkni yoyadi va yigʻadi; 2 yoshu 6 oylikdan – 3 yoshgacha – toʻrt qavatli matryoshkani yoyadi va yigʻadi.

Piramidani yoyish va yigʻish. Tekshirish materiali: 3 va 4 xalqali piramidcha. Tekshirish metodikasi: bolaning koʻzi oldida “avval katta xalqani, endi kichikrogʻini, undan ham kichikrogʻini va eng kichkinasini oʻqqa taxlaymiz”

deb piramidachaga xalqalar yig‘iladi. So‘ngra bolaga piramidachani yoyish va xalqachalarning katta-kichikli e‘tiborga olib yig‘ish taklif etiladi. Bajarish: 2 yosh – 2 yoshu 2 oylik – 3 xalqali piramidachani xalqalarning katta kichikligini e‘tiborga olib yig‘adi. 2 yosh 6 oylikdan – 3 yoshgacha – 4 xalqali piramidachani xalqalarning katta-kichikligini e‘tiborga olib yig‘adi. Shaklga moslash. Topshiriqlar ko‘rish idrokining, shaklni amaliy chamalashning rivojlanish darajasini aniqlashga qaratilgan.

1. Sortyorlar. Tekshirish materiali: 2, 3 va 4 ta chuqurchasi bo‘lgan taxtachalar va ularga mos bo‘lgan uchburchak, doira va kvadrat hamda to‘g‘ri to‘rtburchak shakllardagi qoplamalar. Tekshirish metodikasi: bola oldiga chuqurchalardagi qoplamalar to‘kiladi va “joyiga qo‘y” ko‘rsatmasi beriladi. Agarda bola topshiriqni bajarmasa, unga imo-ishora bilan diqqatini chuqurcha va qoplamalar shakllariga qaratiladi va yana topshiriqni bajarish taklif etiladi. Bajarish: 1 yosh – 1 yoshu 6 oylik – 2 ta qoplamalik sortyorni sinab ko‘rish va xato usuli bilan joylashtiradi; 1 yosh 6 oylik – 2 yosh – 3 ta qoplamali sortyorni xato va sinab ko‘rish usuli bilan joylashtiradi; 3 yosh – barcha qoplamalarni tegishli chuqurchalarga darhol joylashtiradi (ko‘rib moslashtirish usuli bilan).

2. Segen taxtasi Tekshirish materiali: segen taxtasi (1 variant). Tekshirish metodikasi: bola oldida stol ustiga chuqurchalardan qoplama- shakllar to‘kiladi va so‘z, imo-ishora ko‘rsatmasi bilan yana qayta joylashtirish so‘raladi. Agarda bola topshiriqni bajarishga kirishmasa unga bajarish usuli ko‘rsatiladi va mustaqil bajarishga undaladi. Bajarish: 3 yoshda – maqsadga yo‘naltirilgan sinov usuli bilan bajariladi.

Rang bo‘yicha o‘xshatish.

1. Rangli kubiklar. Topshiriq bolaning ranglarni o‘xshatish, farqlash va nomlash ko‘nikmasini aniqlashga yo‘naltiriladi. Tekshirish materiali: 2 ta qizil, 2 ta oq, 2 ta yashil, 2 ta ko‘k rangdagi kubiklar. Tekshirish metodikasi: bola oldiga 2 ta (3,4) rangli kubik qo‘yiladi va tekshiruvchining qo‘lidagidek kubikni ko‘rsatish so‘raladi: “Mening qo‘limdagidek kubikni ol”. So‘ngra psixolog boladan: “Qizil kubik qani, ko‘rsat va hokazo” deb so‘raydi. Agar bola topshiriqni



bajarishga kirishmasa, unda katta odam kubikni xuddi shu rangdagi kubik ustiga qo'yadi va kubiklarning umumiy belgisi – rang ekanligini ko'rsatadi. Bajarish: 2 yosh – 2 xil rangni o'xshatadi va farqlaydi, 1-2 xil rangni nomlaydi. 2,5 yosh – 3 xil rangni o'xshatadi, 2-3 xil rangni nomlaydi. 3 yosh - 4 xil rangni o'xshatadi, 3-4 xil rangni nomlaydi.

2. Juft rasmlar. Topshiriq predmetli rasmni to'liq idrok etish darajasining rivojlanganligini aniqlashga qaratilgan. Tekshirish materiali: 4 juft predmetli rasmlar. Tekshirish metodikasi: bola oldiga 2 ta predmetning rasmi qo'yiladi. Xuddi shunday rasmlar jufti tekshiruvchining qo'lida bo'ladi. Psixolog ko'rsatish ishorasi bilan ularni o'zaro solishtirib, uning va bolaning qo'lidagi rasmlar bir xilligini ta'kidlaydi. So'ngra tekshiruvchi o'zining qo'lidagi rasmlarni berkitadi va ulardan birini olib bolaga ko'rsatadi va xuddi shunday rasmni ko'rsatishini so'raydi. Agarda bola topshiriqni bajarmasa, unda juft rasmlarni o'xshatish ko'rsatiladi: "Bunday rasm menda bor, senda ham xuddi shunday rasm bor" (bunda ko'rsatish ishorasidan foydalaniladi). Bajarish: 2 yoshda – 2 juft predmetli rasmni topa oladi. 2,5 yosh – 3 juft predmetli rasmni topa oladi. 3 yoshda – 4 juft predmetli rasm topa oladi.

3. Kesma rasmlar. Topshiriq predmetning rasmini to'la idrok etishning rivojlanish darajasini aniqlashga qaratiladi. Tekshirish materiali: 2 ta bir xil predmetning rasmi, ulardan biri 2 ta (3 ta) qismga bo'lib qirqilgan. Tekshirish metodikasi: bolaga 2 ta (2yosh – 2 yoshu 6 oylikka) yoki 3 taga bo'lib (3 yosh) qirqilgan rasm ko'rsatiladi va uni yig'ib bir butun qilib berish so'raladi: "Rasmni to'liq qilib yig'ib ber". Agarda bola topshiriqni bajarishda qiynalsa, unga qirqilmagan butun rasm ko'rsatiladi va qismlardan xuddi shunday rasmni yig'ish so'raladi. Agarda shundan keyin ham bola topshiriqni bajara olmasa, katta odamning o'zi qirqqan rasmning bir qismini butun rasm ustiga qo'yadi va boladan boshqa qismini qo'yishni so'raydi. So'ngra bolaga topshiriqni mustaqil bajarishni taklif etiladi.

4. Tayoqchalardan qurish. Topshiriq idrokning to'liqligi, namunani ko'ruv-fazoviy tahlili, bolaning taqlid, ko'rsatish bo'yicha harakat qilish

ko'nikmasining rivojlanish darajasini aniqlashga qaratilgan. Tekshirish materiali: bir xil rangdagi 4 yoki 6 ta yassi tayoqchalar. Tekshirish metodikasi: bola oldida tayoqchalardan figuralar – “bolg‘acha” va “uycha” quriladi va shunday qilish taklif etiladi: “Mendagidek, bajar”. Agarda bola ko‘rsatish bo‘yicha topshiriqni bajara olmasa, unga taqlid bo‘yicha bajarish taklif etiladi: “Qara va menga o‘xshab bajar”. So‘ngra yana topshiriqni namuna bo‘yicha bajarish taklif etiladi. Bajarish: 2 yoshu – 2 yosh 6 oylikda – bolg‘achani ikkita tayoqchadan yasaydi. 2 yosh 6 oylikdan – 3 yoshgacha – uychani 3 ta tayoqchadan quradi.

Psixologik-pedagogik tekshirish natijalarini tahlil qilish. Bolaning psixik rivojlanishini tavsiflash va baholash. Pedagogik va psixologik tekshirishlar ma'lumotlarini tahlil qilish natijasida amalga oshiriladigan bolaning psixik rivojlanishining turli tomonlarini tavsiflash va baholash yosh davrlariga aniq mos kelishi lozim. Bolaning kommunikativ va hissiy darajalarini o‘rganish.

Kuzatish va eksperimental tadqiqot, shuningdek bolaning onasi bilan suhbatdan olingan ma'lumotlar tahlil qilinib quyidagi ko‘rsatkichlarga diqqat qaratiladi: Bolaning kommunikativ faoliyatida: • aloqaga kirishish xohishi va tayyorligi; • kattalarning kommunikativ signallariga sust, befarq munosabat; • aloqa qilish darajasini aniqlash (ongogenezda aloqa qilish vositalarini paydo bo‘lishining bosqichma-bosqichligi tamoyili asosida). I daraja – gavda va boshning differensiyalashmagan harakatlari va aloqaning ekspressiv-mimik vositalari (nigoh, iljayish, yuzning ifodali harakatlari, ovoz faolligining turli ko‘rinishlari) yordamida aloqa qilish. Bu daraja sog‘lom bolada 2-4 oylikda kechadi. II daraja – aloqaning predmetli-harakatli vositalari yordamidadan foydalanadi: lokomotor harakatlar va turli holatlar (yaqinlashish, uzoqlashish, katta odamga predmetlarni uzatish, kattalarni o‘ziga tortish va itarish, norozilikni, aloqadan bosh tortishni yoki yopishib olishi, o‘zini katta odamning qo‘liga olinishiga bo‘lgan intilishlar: qo‘lini onasi tomon cho‘zish va hokazo). Bu daraja sog‘lom bolada 6-12 oylikda kechadi. III daraja – simvolik imo-ishora, ifodali va turli mimika, guvrash “so‘zlari” (bo‘g‘inlarni talaffuz etish), tovushlarga, intonatsiyaga taqlid qilish yordamida aloqa qilish. Aloqaning bu darajasi 12-18



oylikda namoyon bo‘ladi. IV daraja – verbal (nutq orqali) aloqa. Hissiy doiraning rivojlanishi quyidagicha tavsiflanadi: • his-tuyg‘ularning adekvatligi, ma’qullashga, tanbah va talabga hissiy javob e’tiborga olinadi. Katta odamning faol ijobiy hissiy murojaati, rag‘batlantirishi va ma’qullashi bolada quvonchli ekspressiv mimikali javobni yuzaga keltiradi. Tanbeh, talablar bolaning o‘z hulqini to‘g‘rilashiga imkon beradi. Bolalarda boshqa turdagi reaksiyalar ham kuzatilishi mumkin: bola murojaatga, ma’qullash va tanbehga e’tibor bermaydi, chunki ularning ma’nosini tushunmaydi. Bolaning tanbehga bo‘lgan yorqin ifodalangan negativ yoki agressiv (tajovuz) reaksiyasi uning tanbehning ma’nosini tushunganligi, ammo unga bo‘ysungisi kelmaganligidan dalolat beradi; bola katta odamning ma’qullashi va diqqatiga qiziqmaganda befarq bo‘ladi. Predmetli va o‘yin faoliyatlari rivojlanishining bir-biriga mos kelmasligi, predmetli va o‘yin harakatlarining adekvatli emasligi va kambag‘alligi bilan birgalikdagi mos kelmasligi dastlabki intellektual yetishmovchiliklardan darak berishi mumkin. Uzoq vaqt davom etadigan setereotipli, bir xil tarzdagi predmetli va o‘yin harakatlarining saqlanishi yoki bir o‘yinchoq yoki o‘ynalmaydigan predmetlar bilan ijtimoiy, kommunikativ yo‘nalishsiz, ba‘zan ajablanarli predmet-almashinishlar bilan (tufli- uni ovqatlantirsa bo‘ladigan tirik jonzot) o‘ynash hissiy buzilishlardan darak beradi.

Aqliy va nutqiy rivojlanishni tekshirishning natijalarini tahlil qilish va baholashda quyidagilarga e’tibor beriladi: - topshiriqni noadekvat bajarish yoki faoliyatning juda sodda usuli, o‘rgatuvchi yordamni qabul qilishning sustligi, o‘zining faoliyati natijasiga befarqlik, nutqning yaxshi rivojlanmaganligi intellektning dastlabki buzilishlarini ko‘rsatadi.

Ilk yoshdagi bolalarni logopedik tekshirish. Ilk yoshdagi bolalarni logopedik tekshirishning maqsadi – bolaning nutqini rivojlanishini uning yoshiga, intellektual rivojlanishiga mosligini, nutqidagi buzilishlarni aniqlash va nutqining xususiyatlarini o‘rganishdir.

Ilk yoshdagi bolalarni logopedik tekshirishning vazifalari quyidagilardan iborat: • bolaning nutqini paydo bo‘lgunicha davrining xususiyatlarini va ilk

nutqiy rivojlanishini aniqlash va tavsiflash; • impressiv (nutqni tushunishni) nutqning rivojlanish darajasini aniqlash va tavsiflash; • ekspressiv nutqning (faol nutqni) rivojlanish darajasini aniqlash va tavsiflash; • nutq buzilishlarini differensial tashxis qilish; • nutq paydo bo‘lgunga qadar va nutqning yuzaga kelgandan keyin rivojlanish darajasining bolani umumiy psixik rivojlanishiga mosligini, muvofiqligini aniqlash; • logopedik korreksiyaning mos sharoitlarini aniqlash; • ota-onalarga nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarni o‘qitish yuzasidan maslahatlar berish. Logopedik tekshirish o‘ziga nutqiy anamnezni yig‘ishni, boshqa anamnezlar bilan tanishish, artikulyatsiya a‘zolarining tuzilishi va harakatchanligini tekshirish, nutqning ohangi, su‘ratini (prosodik tomonlarini), tovushlar talaffuzi va fonematik idrokni, nutqning impressiv va ekspressiv tomonlarini (lug‘ati, grammatik qurilishi, jumlati va bog‘langan nutq) o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Bir yoshgacha bo‘lgan harakatning qo‘pol buzilishlari kuzatilgan bolalarni tekshirishda reflektor harakatlarning, bolalarning qichqirishi hamda ovoz reaksiyalarini o‘rganish zarur.

Ilk yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishini tekshirishning asosiy metodlariga quyidagilar kiradi: anamnetik ma’lumotlarni yig‘ish, ota-onalar bilan suhbat, bolaning o‘yin faoliyatida barcha nutq jarayonlarini bevosita kuzatish, bolaning nutqini faoliyati jarayonida hamda eksperimental sharoitda o‘rganish. Shuni e’tiborga olish zarurki, ilk yoshdagi bolalarni logopedik tekshirish o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Bir yoshgacha bo‘lgan bolaning nutqini paydo bo‘lguniga qadar davrini o‘rganish murakkab bo‘lib, u nerv sistemasining yetilmaganligi, nutq va sensor, motor, kognitiv funksiyalarning va hislarning me’yorda va patologiyada ham o‘zaro chambarchas bog‘liqligidan kelib chiqadi. Bolaning nutq paydo bo‘lgunicha va va nutqiy imkoniyatlarini baholash uning barcha nerv-psixik rivojlanishi va harakat doirasining xususiyatlarini e’tiborga olgan holda o‘tkaziladi. Ilk yoshdagi bolalar doimo ham eksperimentator bilan oson aloqaga va topshiriqlarni bajarish faoliyatiga kirishmaydilar. Shuning uchun ilk yoshdagi bolaning nutqini tekshirishda logoped bola bilan ijobiy hissiy aloqani o‘rnatib olishi zarur. Logoped ilk yoshdagi bolaning psixik rivojlanish qonuniyatlarini,

turli yoshdagi bolalarni psixologik-pedagogik tekshirish metodlarini bilishi muhim, logopedik tekshirishni esa bolaning ushbu yoshi uchun yetakchi bo'lgan faoliyat turini e'tiborga olgan holda o'tkazishi kerak. Bu metodlarni qo'llash orqali logoped nutq nuqsonlarining turli formalarini differenziatsiya qila olishi va ularni intellektning yetishmovchiligida, hissiy-irodaviy kuzatiladigan nutq nuqsonlaridan ajrata olishi mumkin. Logoped nutq buzilishlarining nevrologik asoslarini bilishi va bolalar patopsixologiyasi bo'yicha, ularda ko'p kuzatiladigan psixik buzilishlar formalari haqida ham ba'zi tushunchalarga ega bo'lishi lozim. Bu bilimlar nutq buzilishlarining tuzilishini to'g'ri aniqlashga, korreksiyalash, o'qitish va tarbiyalash ishlarining eng maqbul yo'llarini tanlashga imkon beradi.

Logopedik tekshirishni o'tkazishga qo'yiladigan talablar. Logopedik tekshirishni anamnezni to'liq o'rganib bo'lingandan va tibbiy tekshiruvdan so'ng o'tkazish maqsadga muvofiq. Bola haqida olingan ma'lumotlar logopedga nutq nuqsonining kelib chiqishi, kechishini aniqlashga, tekshirishda to'g'ri yo'nalishga, bolaning yoshiga, uning motor, sensor va intellektual imkoniyatlariga mos metodlarni tanlashga yordam beradi. Ilk yoshdagi bolaning hissiy-kommunikativ doirasining xususiyatlariga bog'liq holda logopedik tekshirishni psixologik tekshirishdan so'ng yoki u bilan parallel ravishda logopedik usullarni qo'llab o'yin tarzida, bolani qiziqtirib o'tkazish maqsadga muvofiq bo'ladi. Ikki yoshgacha bo'lgan bolalarni onasining yonida, ba'zi hollarda bola onasining tizzasida o'tirgan holda tekshirish tavsiya etiladi, chunki bu yoshdagi bolalarda yuzaga keladigan qo'rquv, xavotirlanish nutqiy negativizmni keltirib chiqarishi mumkin. Ikki yoshdan katta bo'lgan bolalar odatda berilgan yangi o'yinchoqlarga qiziqadilar. Bu yoshdagi bolalarni tekshirish vaziyatiga ularni maxsus tashkil etilgan o'yin faoliyatiga jalb etish orqali oson kechadi. Nutqiy materialning barchasi nutqiy ongogenezni e'tiborga olgan holda tanlanishi zarur. 1 yoshu 3 oylikda 3-5ta yaxshi tanish bo'lgan predmetlarning rasmlari, ko'rib chiqish uchun – 1ta predmet rasmi qo'shimcha qismlarsiz, statik (tik turgan) holatda beriladi. 1 yoshu 6 oylikda 5-7ta rasmlar

orasidan kerakli predmetni topish taklif etiladi. Taklif etilgan rasmlarda predmet bola uchun tushunarli bo'lgan qismlardan tashkil topgan bo'lishi kerak.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. G'oziyev E. "Pedagogik psixologiya" O' quv qo'llanma. 2014 y.
2. Иванова Т.А. Психолого-медико-педагогическое обследование детей и подростков. Практическое пособие. 2011.
3. Choriyeva, D. (2022). TARBIYACHINING PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNIKANING ROLI. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: Nazariy va amaliy izlanishlar, 1(24), 101-103.
4. Чориева, Д. А. (2019). Педагогическая диагностика в условиях дошкольного образования. Актуальные проблемы современного образования: опыт и инновации, 86.
5. Чориева, Д. А. (2021). МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РАБОТЫ С АГРЕССИВНЫМИ ДЕТЬМИ. In Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста (pp. 152-161).
6. Чориева, Д. А. (2022). ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ДИАГНОСТИКА ФАОЛИЯТИ БИЛАН ШУФУЛЛАНУВЧИ ШАХСГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР: <https://doi.org/10.53885/edinres>. 2022.9. 09.014 Чориева Дурдона Анваровна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Мактабгача таълим факультети Мактабгача таълим психологияси ва педагогикаси кафедраси педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), в. б. доценти. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (9), 99-102.
7. Chorieva, D. A. BO'LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATLARINI OSHIRISH YO'LLARI. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 385.
8. Anvarovna, C. D. (2024). MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES IN PRESCHOOL EDUCATION. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(6), 58-62.

9. Anvarovna, C. D. (2024). МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМДА ПЕДАГОГИК ДИАГНОСТИКА ВА KORREKSIYALASHNING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(6), 48-53.
10. Anvarovna, C. D. (2024). ТА’ЛИМ-TARBIYA JARAYONIDA INNOVATSION ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ДИАГНОСТИК SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(6), 54-57.
11. Choriyeva, D., & Ahmadova, S. (2023). Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ertaklarning ahamiyati. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali, 1(2-3).
12. Durdona, C. (2023, December). KREATIVLIK ORQALI BOLALARNING QOBILYATLARINI OSHIRISH. In " Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 12, pp. 302-305).
13. Durdona, C. (2023). BOLALARDA KREATIVLIK QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 265-270.
14. Choriyeva, D. (2023). OILA VA МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМ ТИЗИМИДА АМАЛГА OSHIRILADIGAN IJTIMOIIY VAZIFALAR. Talqin va tadqiqotlar, 1(32).